

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1946

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΛ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΚΑΛΒΟΣ, ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ

Σπάνια ένα ποιητικό έργο δίνει τόσες άφορμές να σκεφθούμε τα γενικότερα προβλήματα της τέχνης, όσο το σύντομο έργο του Κάλβου. "Ίσως γι' αυτό να δυσκολευόμαστε όταν προσπαθούμε να εκφράσουμε το πνεύμα του και να εξηγήσουμε την τεχνική του. Διαισθανόμαστε την πολύτιμη ουσία που βρίσκεται εκεί κι όμως δεν είναι εύκολο να την δρίσουμε. Βέβαια σε τέτοιες δυσκολίες σκοντάβουμε πάντα στη σφαίρα της αισθητικής κρίσης. "Ίσως όμως ειδικά στον Κάλβο να μάς συμβαίνει τούτο σε μεγαλύτερο βαθμό. Γι' αυτό, στην προσπάθειά μου να τον συλλάβω και να τον εξηγήσω καθαρώτερα, ως μου συχωρεθούν μερικές γενικότερες αναδρομές, κάποιες ευρύτερες κυκλωτικές κινήσεις, που θα προετοιμάσουν το έδαφος που χρειάζομαι και θα μου επιτρέψουν να κυριαρχήσω καλλίτερα το ένα κέντρο, το συγκεκριμένο, όπου συγκλίνουν τελικά οι στοχασμοί μου. "Ίσως ένας αξιότερος από μένα μπορούσε να φτάσει στο ίδιο αποτέλεσμα με έναν ελαφρότερο όπλισμό.

* *

Θάθελα ναρχίζα από πολύ μακριά, από έναν πολύ γενικό χαρακτηρισμό. Θάλεγα: ποιητής μιās ιδέας. "Όλοι βέβαια οι ποιητές δουλεύουν ιδέες. Ζούν εκεί όπου κάποιος, άνομόμαστος έδω, έσωτερικός λόγος τα απλά διδόμενα της ύλης τα ανασυγκροτεί, τα ανασυνθέτει σε μιάν ανεπίτευκτη στά πράγματα αρμονία. Και ό Τσώσερ όταν πλάθει τον τύπο του Ίππότη του και ό Σαίξπηρ όταν πλάθει τον Ίάγο και ό Γκαίτε όταν τραγουδάει τον ποδοπατημένο μενεξέ, μιάν ιδέα πλάθουνε. Έδω πέρα όμως δεν έννοουμε αυτό, αλλά κάτι πιο συγκεκριμένο.

Γιά να πάμε προς την ιδέα διανύουμε στην τέχνη τό δρόμο του συμβόλου. Στο δρόμο τούτο ποικίλοι μπορεί να είναι οι τρόποι της πορείας. "Άλλοτε τον διατρέχει ό ποιητής με μιá μόνο ροπή, να φτάσει τό γρηγορώτερο στην ιδέα. "Άλλοτε άργοπορεί μέσα στις χαρές που δίνει ό δρόμος του συμβόλου. Χαίρεται τότε τό μέσο που τον οδηγεί στο τέρμα περισσότερο Ίσως και από τό τέρμα, ως πούμε όσο και τό τέρμα, την ύλη που θεοποιεί περισσότερο Ίσως και

από τό θεό που πλάθει, τό γίνεσθαι περισσότερο από τό είναι. Φαντάζει κάποτε τόσο άμορφα ένα ρόδο ή μιá ψυχή ανθρώπινη που ξεχνάς τον πλάστη τους. Είναι τόσο ώραιος ό δρόμος προς τή γιορτή που μακραίνεις τή γιορτή τήν Ίδια. "Ό ποιητής που άργοπορεί στο δρόμο των συμβόλων είναι εκείνος που μαγεύεται από τά Ίδια του τά σύμβολα, από την ύλη πρό πάντων όπου είναι φτιαγμένα. Έρωτευμένος με αυτά και με τή μυστική δουλειά της ανάπλασης των σε αισθητικό γεγονός, ως πούμε σε ποιητική εικόνα.

Στό άλλο είδος ανήκει ό ποιητής, που βέβαια με αγάπη δρέπει τά σύμβολά του από τό γύρω κόσμο, είναι όμως έντός του ή μαγεία της ιδέας πιο δυνατή από τή μαγεία της ύλης που πάει να τή συμβολίσει.

"Άλλά τά δυό αυτά είδη δεν τά χωρίζει μόνο τούτη ή διαφορά, μιá διαφορά ήδονης. Τά χωρίζει Ίσως ακόμα μιá διαφορά πόνου. "Όταν περπατάς με τά μάτια καρφωμένα στην ιδέα, όσα κι αν πληγιάζουν τά πόδια σου άγκάθια, τή ζωή τήν αισθάνεσαι άπλη, καθαρόγραμμη και στέρια δικαιωμένη. "Όταν όμως βυθίζεσαι στον κόσμο των πραγμάτων και άλλα αγαπας και άλλα αντιμάχεσαι και θες να κατέχεις όσα αγαπας και όσα αντιμάχεσαι να τά καταστρέφεις, όταν σε όλα αυτά απέναντι ξυπνήσει έντός σου ή άπόφαση να πλάσεις τή ζωή κατά τό θέλημά σου, και πιότερο ή άπελπισία ή και ή άμφιβολία που θα τήν ύποτάξεις στο θέλημά σου, τότε τή ζωή τή βλέπεις περίπλοκη, δύσκολη, άδικη και γυρισμένη προς τό έγώ σου και μάταια άποζητάς τή δικαίωση της ύπαρξης σου.

Μαζί με τήν ήδονή έρχεται και ό πόνος από τά πράγματα, ό πόθος να τ' άγκαλιάσεις, ένω αυτά πάντα σου ξεγλυστρουύν, τό μίσος να τά συντρίψεις, ένω αυτά δλο και ανανεώνονται μπρός σου, ό δισταγμός—τό τραγικώτερο άπ' όλα—για τήν αλήθεια και τήν αξία τους. Τό πάθος, ό συνοδος της αισθησης σε κυκλώνει στην πυκνή και ύγρη άπόσφαιρά του.

Και από μέσα εκεί,—μη ξεχνώντας και όλότελα ποτέ, τό τέρμα της πορείας—στρέφεις τά βλέμματα προς τήν ιδέα, νοσταλγι-

κά, έρωτικά, τὸ πὸ συχνὰ βουρκωμένα. Γιατὶ ὁ δρόμος ἔχει γίνεи μακρὺς καὶ κάπου ἔχει στήσει ὁ χάρος τὸ καρτέρι του.

Ὁ ποιητὴς ποὺ κατὰ κύριο λόγο βυθίζεται στὴ ζωὴ τῶν φθαρτῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, πληρώνοντας ἀδρά τὴν ἡδονὴ μὲ τὸν ἀντίστοιχο πόνο, οἰκοδομεῖ τὸ ἔργο του ἀπὸ τούτῃ τὴν ὕλη τοῦ πάθους, τῆς ἀπελπισίας καὶ τῆς ἀγωνίας. Ἡ ἰδέα φαντάζει ἀπ' ἐδῶ σάν δνειρο ἀπροσπέλαστο, σάν ματαιωμένη ἐλπίδα.

Ὁ ποιητὴς ποὺ, ἀπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἐγκόσμια θρέφεται κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴ θέα τῆς ἰδέας, οἰκοδομεῖ τὸ ἔργο του, ὅσο καὶ ἂν ἀγκαλιάζει τὸ ἐγκόσμιο δράμα, ἀπὸ τὸ φῶς τῆς καθάρσης, ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τοῦ ἰδεατοῦ παραδείγματος. Κινεῖται, στίς καίριές του στιγμές, σὲ ὄνειρεμένες καὶ ἰδανικές διαστάσεις.

Ἀπὸ τὴ διάκριση αὐτὴ ἀκολουθεῖ καὶ μιὰ ἄλλη. Ὁ ποιητὴς τῆς ἰδέας εἶναι ἀφιερωμένος στὴν εὐδαιμονία τοῦ θαυμασμοῦ τῆς. Τὸ ἐγὼ του, ἡ δύσκολη ἀνάβασή του πρὸς τὴν ἰδέα, οἱ ψυχικές του περιπέτειες χάνονται, σβύνουν. Σβύνει μαζὶ καὶ ἡ τάση νὰ διεισδύσει στὸ ἐγὼ του, νὰ τὸ ἐξερευνηθεῖ σάν ἕναν ἀπειρον ἀγνωστο κόσμον καὶ νὰ προχωρήσει πρὸς τὴν ποίηση τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάλυσης καὶ τῆς ἀνεξάντλητης σαγήνης τοῦ μέσα του κόσμου.

Σὲ στάση λατρείας μπρὸς στὴν ἰδέα, ὁ ποιητὴς τὴν ὑποκειμενικὴν τούτῃ ὄψη τῆς ἐνδοσκοπικῆς ποίησης δὲν τὴν γνωρίζει. Κάθε στοιχεῖο ἐγωκεντρισμοῦ τοῦ λείπει. Καὶ εἶναι ἀπὸ τούτῃ τὴν πλευρὰ κλασικός ποιητὴς, γιατί δουλεύει κατὰ κύριο λόγο σὲ ἀντικειμενικὸ στοιχεῖο. Ἄς μὴν προστρέξουμε στὴ φιλοσοφία γιὰ νὰ βροῦμε σὲ πὸ ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα ἀνήκει ἡ πρωταρχία. Αὐτὴ θὰ μᾶς πεῖ: καὶ τὰ δύο εἶναι ἀπαραίτητα. Στὴν τέχνη ἡ ὕλη χωρὶς τὴν ἰδέα δὲν εἶναι τίποτε. Καὶ τίποτε δὲν εἶναι ἡ ἰδέα χωρὶς τὴν ὕλη. Ἡ σύνθεση τῶν δύο κάνουν τὴν τέχνη. Ὅταν ὁμως πᾶμε στὴν ἱστορία τῆς τέχνης, ἐκεῖ παρουσιάζεται ἄλλοτε τὸ ἕνα, ἄλλοτε τὸ ἄλλο στοιχεῖο ἐπικρατέστερο. Ἄλλοῦ ἡ ὕλη ἔχει μιὰ διαφάνεια, μιὰ ἐξαϋλωμένη ὕψη ποὺ φανερώνει καθαρῶτερη τὴν ἰδέα. Ἄλλοῦ πάλι ἡ ὕλη εἶναι πυκνότερη, βαρύτερη. Ἰσότιμες εἶναι ὁμως καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη θέση. Ἄλλοίμονο σὲ κείνους ποὺ τὴν ποίηση τὴν κυριαρχημένη ἀπὸ τὴν ἰδέα τὴν ἀντικρῶνουν μονάχα σάν ἕνα φιλοσοφικὸ διανόημα, ἀκριβῶς γιατί δὲ νοιώθουν τὴν ποιητικότητα τῆς ἰδέας τῆς. Ἄλλοίμονο καὶ σὲ κείνους ποὺ τὴν ποίηση τὴν παραδομένη στὴ χαρὰ τῆς ὕλης τὴν ἀντικρῶνουν σὰ μιὰ ποιητικὴ μορφή ποὺ δὲν ὕψώθηκε ὡς τὴν ὑπερτατὴ βαθμίδα τοῦ ὠραίου. Στὴ διαλεκτικὴ σύνθεση ἰδέας καὶ ὕλης, σὲ χῶρον τῆς τέχνης, ὕλη καὶ ἰδέα εἶναι ἀπόλυτα ἰσότιμα στοιχεῖα.

Σὲ κάθε ψυχὴ τεχνίτη ζοῦν ἕνας Ἄπολλωνας κ' ἕνας Μαρσύας· καὶ ἄλλοτε ὁ ἕνας

καὶ ἄλλοτε ὁ ἄλλος, ἐπικρατώντας, συνεχίζουν τὸν αἰώνιον τους μουσικὸ ἀγῶνα. Ἴσως γιατί καὶ ἡ ὕλη, ἔτσι παρμένη, σάν κάτι αἰσθητικὰ, ἀπόλυτα ἀξιο, εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ ἰδέα ζωῆς ἢ δύναμης ἢ χάρης, ὅποταν ἡ διάκριση θάπρεπε νὰ γίνεи ἀνάμεσα σὲ γένη ἰδεῶν. Ἄλλὰ ἄς μὴ μπαίνομε τώρα σὲ τέτοιους δαιδάλους.

Ἐνα εἶναι βέβαιον· ἡ ὠραιότητα δὲν πλάθεται οὔτε χωρὶς οὔτε μὲ μόνο ἰδεολογικὰ στοιχεῖα. Πλάθεται καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἰδέας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ σῶμα ὅπου θὰ ἐνσαρκωθεί. Ἴσια μὲ τὴν ἰδέα ποὺ συμβολίζεται σημαίνει γιὰ τὴν τέχνη τὸ στοιχεῖο ποὺ συμβολίζει.—ἕνα δέντρο, ἕνας γιαλός, ἕνας ἀνθρώπινος τύπος, ἕνα ἱστορικὸ ἢ ἕνα εἰκαστικὸ σύμπλεγμα. Χωρὶς τούτα τὰ φθαρτὰ ὠραιότητα δὲν ὑπάρχει. Καθὼς δὲ μὴ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὴν ὕλη, ξεδιαλέγονται, ἐξευγενίζονται καὶ ἐξαναδημιουργοῦνται γιὰ νὰ γίνουν σύμβολα, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ ἀπὸ τὴν ἀγρυπνη κρίση τῆς ἰδέας.

Μὲ τὸ σύμβολο γίνεи ἡ ἰδέα, ἰδέα γιὰ τὴν τέχνη. Καὶ πάλι μόνο ἀπὸ τὴν ἰδέα γίνεи τὸ σύμβολο κάτι ποὺ συμβολίζει· παίρνει μὲ ἄλλους λόγους τὸ νόημά του ἀπὸ τὴν ἰδέα, ποὺ χωρὶς αὐτὴν θὰ εἶταν τὸ σύμβολο κούφιο.

Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἀκόμα ἡ προσήλωση σὲ συμβολιζόμενον, στὴν ἰδέα, μένει τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο, καὶ ὅταν συνακόλουθα λείψουν ὅλα τὰ πολύμορφα παθητικὰ στοιχεῖα, ἀπομένει ἀκατάλυτο καὶ στὴν ποιητικὴ τῆς ἰδέας ἕνα στοιχεῖο ἐρωτικόν, κάτι ποὺ ἀδιάλυτα εἶναι ἐνωμένο μὲ τὸ αἶσθημα καὶ μὲ τὴν αἴσθηση. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ στὴν ἐξαϋλωμένη του φανέρωση εἶναι ἕνα στοιχεῖο θέας, αἰσθηματικῆς θεωρίας πρὸ παντός, ἕνα στοιχεῖο θαυμασμοῦ. Ὁ θαυμασμός εἶναι, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι, ὁ πὸ θεωρητικὸς ἐρωτας πρὸς τὸ ὠραῖον.

Ἐτσι διαγράφεται ἡ κλίμακα ποὺ ἐνώνει τὰ δύο τούτα ἀντίθετα στοιχεῖα αἰσθησεως καὶ ἰδέας. Σὲ κάποιο σκαλί τῆς κλίμακας αὐτῆς πρέπει νὰ στέκει κάθε ποιητὴς, καὶ Ἄπολλωνας μαζὶ καὶ Μαρσύας, ἀνάμεσα στὰ δύο ἀντιποιητικὰ δρια, σὲ πάθος τὸ τυφλὸ ἔξω ἀπὸ κάθε ἰδεατὸ φῶς καὶ στὴν καθαρὴ θέα ἔξω ἀπὸ κάθε αἴσθηση.

Τούτῃ ἡ κατασκευή ποὺ ἐπιχειρήσαμε καὶ οἱ ἀντιδιαστολές ποὺ τὴ σχηματίζουν ξέρω πῶς εἶναι σωστὴ. Ξέρω ὁμως καὶ πόσο τρωτὴ εἶναι, ἔτσι γενικὰ διατυπωμένη χωρὶς πλατύτερες ἐξηγήσεις. Τὴν κρατῶ ἐν τούτοις ὡς ἀφετηρία γιὰ νὰ φωτίσω τὸ χαρακτηρισμὸ μου γιὰ τὸν Κάλβον: ποιητὴ τῆς ἰδέας.

Ὁ Κάλβος ποιητὴς ὄχι τοῦ συμβόλου ποὺ μᾶς δίνει ἡ αἰσθητὴ ζωὴ, ἀλλὰ τῆς ἰδέας ποὺ συμβολίζεται σὲ σύμβολο· ποιητὴς ὄχι τῆς δραματικῆς πορείας πρὸς τὴν ἰδέα, ἀλλὰ πὸ πολὺ τῆς ἰδέας τῆς ἰδίας στὴν καθαρότητα καὶ τὴν ἀκίνησά της· ὄχι τοῦ ἐγὼ ποὺ κινεῖται καὶ ζεῖ καὶ πάσχει

καί έρωτεύεται και πεθαίνει για την Ιδέα, όχι της υποκειμενικότητας αλλά της αντικειμενικότητας· ποιητής όχι του έρωτα αλλά του θαυμασμού, όχι του πάθους αλλά της θέας.

**

Ο Κάλβος κινείται μέσα σε νοούμενα περισσότερο παρά σε φαινόμενα. Στην ποίησή του την πιο νοητική της λογοτεχνίας μας, ή ύλη υπεισέρχεται ίσα ίσα για να διατηρηθούμε στη σφαίρα του αισθητικού. Το χώρο του ποιητικού λόγου γεμίζει ή Ιδέα και τον όρίζει κυριαρχικά. Απερίσπαστα ο ποιητής ακολουθεί την ήγεσία της, ανεβάζοντας μαζί της και συντάσσοντας γύρω απ' αυτήν τα σύμβολα που κρίνει αξια για μια τέτοια συζυγία. Μια συζυγία που φανερώνει το θέμα, που γίνεται σύμβολο, σαν αναγκαία κατάληξη της Ιδέας και την Ιδέα κατάλληλη μόνο σε τούτα τα σύμβολα να βρει τη φανέρωσή της.

Δέν μας παρουσιάζει ο Κάλβος τη γένεση της Ιδέας. Όταν αρχίζει ή ποιητική του ζωή είναι κιόλας εγκαθιδρυμένη στη βασιλεία της. Στα πόδια της έχει στερεώσει την ύψηλή σκοπιά του και απ' αυτήν ατενίζει απέραντες έκτασεις ζωής. Τόποι και άνθρωποι παρελαύνουν μπρός του σε μεγάλη απόσταση. Η ανατολή, ή νύχτα, ή καταιγίδα, θάλαγα γενικότητες της φυσικής ζωής περνούν άκακάπαυστα στις ώδες του, μεγάλα ζωγραφήματα, πανοράματα συμβολικά της Ιδέας του. Αλλά και από την Ιστορία ό,τι παίρνει έχει πλατιούς όρίζοντες. Ξεδιπλώνονται σε πελάγη ναυμαχίες, αντίμαχα στρατόπεδα νύχτα αποσκεπάζονται στη ματιά μας.

Ο ψυχικός τόπος της θεωρίας του ποιητή από τη σκοπιά της Ιδέας είναι ο θαυμασμός. Ο Κάλβος δέν μελετά τον κόσμο για να τον καταδικάσει. Τόν έπιδοκιμάζει βλέποντάς τον φωτισμένον από την Ιδέα· βλέποντάς την αποστολή του, να φτάσει την Ιδέα, και τη δυνατότητα να την πραγματοποιήσει. Κι' αν τή ζωή τή γεμίζει ο πόνος και το κακό, είναι όμως ένα πέρασμα. Το τέρμα είναι με ασφάλεια δοσμένο, ή νίκη της Ιδέας. Τέτοιος θεωρητής είναι φυσικό από ένα μόνο συναίσθημα να συνεπαίρνεται μπρός το δράμα του κόσμου, από θαυμασμό· θαυμασμό για τον κόσμο που αγάλι - αγάλι μέσα από μύριους μόχτους ύψώνεται άμετάκλητα προς το αγαθό.

Μονάχα ή θαυμαστική θεωρία τον δένει με τον κόσμο. Μοιάζει με το φως που όσο και αν άκουμπάει παντού, μένει όλόκληρο στην πηγή του ή σαν το ούράνιο πλάσμα που κατεβαίνει στη γή, χωρίς ποτέ ή ύλη της να άνακατεύεται με την πνοή του. Από την ύψηλή του θέση πλάϊ στην Ιδέα, ξεδιαλέγει από τα πράγματα ό,τι αξιο και μ' ένα πνευματικό και μουσικό νήμα το δένει μ' αυτήν. Είναι φανερό πως κάθε τι τοποθετημένο σε τέτοια συναναφορά άποχτάει μίαν άπειρη

προέκταση, όχι μονάχα στο χώρο και στο χρόνο, αλλά και στο βάθος του νοήματος. Γι' αυτό δέν είναι κάτι έξωτερικό το πανοραμικό μεγαλείο του ποιητή μά πηγάζει από μέσα του. Και απ' αυτή μονάχα την αίτια τα όράματά του, όντας πιστή έκφραση της ούσίας, επιβάλλονται σε μεγάλα μνημεία και κυρώνουν το ύψηλό άνάστημα του δημιουργού των.

Από τέτοια σκοπιά τέτοιος θαυμασμός δέν μπορεί να χει τίποτε κοινό με τον πονεμένον έρωτα του φθαρτού όντος, με τη φοβισμένη λαχτάρα, που συνήθως πλουτίζει και πληρώνει την ποίηση. Δέ συνεπαίρνεται ο Κάλβος από κανένα πειρασμό· μήτε από τη χαρά της ύλης, μήτε από την θλίψη για το χωρισμό της από την Ιδέα. Δέ βλέπει θνητά πάθη, καημούς των καιρών και δισταγμούς και άπελπισίες της τυχαίας ύπαρξης. Βλέπει άγωνίσματα ιδεών. Και τη φύση και την Ιστορία τις βλέπει σαν το υπέδαφος, από το θεό προορισμένο, για τέτοια άγωνίσματα. Έτσι μονοκόμματος, άκρατος από αισθησιακά και παθητικά στοιχεία, ίσως και άπροβλημάτιστος, παρουσιάζεται ο ψυχικός του κόσμος.

Η Ιδεοκρατημένη αυτή θαυμαστική στάση του είναι άποκλειστική. Δέν ξεγλυστράει ποτέ σε άλλες στάσεις παθητικότερες, τραγικότερες, πιο ανθρώπινες. Έχει αντίθετα μίαν έξωχρονική άκίνησία· και σαν καθαρή αισθητική θεωρία, σαν αισθητική στόχαση είναι ως το βάθος της διύλισμένη από το λόγο.

Η τρομερή διαλεκτική άνάβαση προς την Ιδέα, όπως τη γνωρίσαμε στον Παλαμά, έδω λείπει. Η ποίηση του Κάλβου αρχίζει πέρα από όλα τούτα τα προβλήματα, την ώρα της κάθαρσης και της νίκης.

Έτσι βέβαια σκεπάζεται ή έσωτερική γένεση των μορφών, ή όψη του κόσμου ή εκ των ένδον, το μυστήριο που κλείνουν τα πάθη, οι θυμοί και οι κακίες του ανθρώπου. Ο Κάλβος, ποιητής ύμνητικός, δέ βρίσκει σ' αυτές τις βιώσεις την ποίησή του. Τη βρίσκει στη θέα του κόσμου που χει κιόλας φωτιστεί από την Ιδέα και όπου το κακό μπορεί σε κάθε ώρα να υπερικηθεί. Βλέπει την όραιότητα της φυσικής και της πνευματικής του όψης, γραμμές, χρώματα, χειρονομίες. Βλέπει τον κόσμο τραγικό όταν γίνεται κονίστρα ήθικων άγώνων αντιξώνων, χαρμόσυνο όταν τον φωτίζει ή ειρήνη της έλευθερίας και της δικαιοσύνης. Ο κόσμος του Κάλβου είναι από εικόνες, όχι από έσωτερικές συγκρούσεις και από άσίγαστες άγωνίες, γιατί όλα τα ξεδιαλύνει ή Ιδέα και όλα στο τέλος τα υπερικαίει.

Και καθώς έτσι ο θαυμασμός του δέν χει με τίποτα ν' αντιπαλαίσει, δέ γυρίζει ποτέ σε πικρία και άπελπισία, δέν άγριεύει το ρέμα του και μένει πλατύ και όμαλό και στην ώρα της θλίψης άκόμα και μοιάζει περισσότερο με μίαν άχρονη έκσταση παρά με μίαν έγκόσμη λειτουργία.

Ὁ Κάλβος ὕμνει τὴν ἰδέα, ὁ Σολωμὸς τὴν ἀποκαλύπτει, ὁ Παλαμᾶς μάχεται μαζί της.

Μπορεῖ ἡ τέτοια ἀπόστασή του ἀπὸ τὴν ὕλη, ἀπὸ τὸ πάθος καὶ ἀπὸ τὸν ἐγκόσμιον ἀγῶνα νὰ τοῦ ἀφαιρεῖ πλοῦτο ζωῆς καὶ γευστικότητα. Σ' αὐτὴν ὁμῶς τὴν ἴδια ἀπόστασιν χρωστᾷ τὸ ἀσύγκριτο ἀριστοκρατικὸ τοῦ ὕψος.

Ἀπὸ τούτῃ τὴν ὕμνητικὴν στάσιν καὶ τὴ θεωρητικὴν ἀπόστασιν τοῦ Κάλβου, ἀκολουθεῖ πῶς τὸ κέντρο τοῦ βάρους τὴν ποίησιν τοῦ ἀντὶ νὰ πέφτει πρὸς τὴν μορφοποίησιν τῆς ὑποκειμενικότητος μὲ τοὺς ἐνδόμυχους σπαραγμοὺς τῆς, πέφτει πρὸς τὴν παρουσίαν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, φωτισμένου ἀπὸ τὴν ἰδέαν καὶ ὑψωμένου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ συμβόλου. Γι' αὐτὸ τὰ μεγάλα δράματα καὶ οἱ εἰκόνες ποὺ τὶς λαμπρύνει τὸ ἰδεατὸ φῶς, σὰ σὲ μιάν ἡσυχὴ πομπὴ προσέρχονται γιὰ νὰ ντύσουν τὴν ἰδέαν.

Καὶ ἔτσι, ὑστερώντας σὲ ἐσωτερικὴν παθητικὴν ζωὴν, ἡ ποίησιν τοῦ Κάλβου ἔχει πρὸ παντὸς ἕναν ἐκστατικὸν καὶ ἕναν ἀρχιτεκτονικὸν χαρακτήρα. Ἡ ποίησιν τῆς ἰδεοκρατούμενης ψυχῆς ποὺ ἀπαθα καὶ γαληνὰ θεωρεῖ τὸν ἰδεοκρατούμενον κόσμον, ἔπρεπε ἀναγκαστικὰ σ' αὐτὸν τὸν ποιητικὸν τύπον νὰ καταλήξει. Ἐχοντας ὑποτάξει κάθε αἰσθηματὸς αἰσθηματὸς τοῦ θαυμασμοῦ γιὰ τὴν ἰδέαν, ὁ ποιητὴς γίνεται ρητὸς, λιτὸς, ψυχραῖμος, συνειδητὸς.

Ἡ μορφή τοῦ ἔργου, πέρα καὶ πέρα διαπερασμένη ἀπὸ τὸ λόγον, στοχαστικὰ συγκροτημένη, ἔχει διαύγεια, καθαρότητα, ἀρχιτεκτονικὴν ἀκρίβειαν καὶ ἰσορροπίαν. Ποτὲ ἕνα ποίημα, ὑποδαυλιζόμενον πρὸ παντὸς ἀπὸ πάθος, δὲν μπορεῖ νὰ κλείσει μέσα του τόσα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ὅσα ἕνα ἔργο ὕμνητικὸ τῆς ἰδέας. Καὶ ἴσως ἡ κυριώτερη διαφορὰ ἀνάμεσα εἰς τὰ ἔργα ὅπου κυριαρχεῖ ἡ στιγμὴ τῆς ἰδέας καὶ σ' ἐκεῖνα ὅπου κυριαρχεῖ ἡ στιγμὴ τοῦ πάθους εἶναι τοῦτο: τὰ περισσότερα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα εἰς τὸ πρῶτον εἶδος. Ἡ τέχνη τοῦ ἀμετροῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ ἔχει περισσότερα μουσικὰ στοιχεῖα καὶ λιγώτερα ἀρχιτεκτονικά· ἡ τέχνη ἢ λογοκρατούμενη, ἢ κλασσικὴ, ἔχει λιγώτερα μουσικὰ στοιχεῖα καὶ περισσότερα ἀρχιτεκτονικά. Ἡ διαφορὰ εἶναι ζήτημα κυριαρχίας τόνου.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ὁ Κάλβος εἶναι ὁ κλασσικώτερος ποιητὴς ποὺ ἔχομε εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ συνειδητὴ, θεληματικὰ πλασμένη ἀρχιτεκτονικότης τῶν ᾠδῶν του δὲν εἶναι, ὅπως ὑποστήριχθηκε, κάτι ἐπιπλαστον, μιὰ μορφή ποὺ ἔτσι δασκαλικά διαλέχθηκε, χωρὶς καμμὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην. Βγαίνει ἀπὸ τὴν ἴδιαν οὐσίαν τῆς ποίησός του, ποὺ εἶναι «λόγος», ἠθικὴ ἰδέα, ποὺ εἶναι νόμος καὶ ποὺ δὲν ἀφήνει ἄλλη διέξοδον παρὰ

αὐτὴ τὴν λυτρωμένην ἀπὸ κάθε πάθος ὕμνητικὴν στάσιν. Ὅταν αὐτὸ ποὺ θαυμάζεται εἶναι ὁ ἠθικὸς λόγος, οἱ μουσικοὶ τρικυμισμοὶ παραμερίζονται ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καθαρότητα, ἡ ἔκφρασις φαίνεται λογικὰ συγκροτημένη, ὅπως κάθε ἀρχιτεκτονικὸν ἔργο. Ὁ ἀγροῖκος τότε βέβαια χάνει τὰ ἴχνη τῆς συγκίνησης, ποὺ αὐτὸς δὲ βρίσκει παρὰ τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν ἀκαταστασίαν τοῦ πάθους. Καὶ ὁμῶς ὑπάρχει μιὰ ἐξ ἴσου βαθειὰ συγκίνηση σ' αὐτὰ τὰ ἀπαθητὰ, τὰ «ψυχραῖμα» ἔργα. Μόνον ποὺ γιὰ νὰ τὴ νοιώσει κανεὶς, πρέπει νὰ ζῆ ὡς αἰσθητικὸν γεγονός τὴν ἰδέαν. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση παίρνει γιὰ ἀγωγὸν τὸ στοχασμὸν καὶ δὲν εἶναι ἄμεση, ὅταν αὐτὴ ποὺ μᾶς προξενεῖ ἢ ἀπλὴ αἰσθησις.

Στὴ δυσκολίαν μιὰ τέτοια ποίησιν ἰδεοκρατημένην νὰ βρεῖ αἰσθητικοὺς δέκτες προσφοροῦς, γιὰ τὸ δυσπρόσιτον στοιχεῖον τοῦ λόγου ἐνυπάρχει μέσα εἰς τὸ ἴδιον τὸ αἰσθητικὸν ἀντικείμενον, προσθέτεται καὶ μιὰ ἄλλη: εἶναι πῶς ὀρισμένα αἰσθητικὰ ἀντικείμενα δὲν μπορεῖ νὰ κινηθοῦν χωρὶς μιὰ προηγούμενη διανοητικὰ προσδιορισμένην τεχνικὴν ἀσκήσιν, ποὺ τὴν κοπιαστικὴν πειθαρχίαν τῆς δὲν εἶναι οἱ περισσότεροι διατεθειμένοι νὰ ὑποβληθοῦν.

Γιὰ νὰ συγκινηθῶ ἀπὸ τὴν ὀμορφίαν μιᾶς ᾠδῆς τοῦ Πίνδαρου πρέπει πρῶτον νὰ κάνω μιὰ λογικὴν ἐργασίαν, νὰ καταλάβω τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ᾠδῆς, νὰ διαπιστώσω τὴν ἰσορροπίαν τῶν γραμμῶν τῆς, τὶς ἀναλογίας τῆς, τὶς διαστάσεις, ἀκριβῶς ὅπως θαυμάζω ἕνα ἀρχαῖον ναὸν, πρέπει νὰ καταλάβω τὶς ἀντιστοιχίας τῶν μερικώτερων θεμάτων, πρέπει μὲ μιὰ λέξιν νὰ μελετήσω τὴν ᾠδὴν. Καὶ μόνον μίαν τέτοιαν συχνὰ σχολαστικὴν μελέτην καρπὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ συγκίνησίν μου. Μήπως ἄραγε γι' αὐτὸ εἶναι «διανοητικὸς» ὁ Πίνδαρος ἢ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς ἀναγνώστης του; «Διανοητικὸς» θὰ εἶταν ὁ Πίνδαρος ἂν δὲν ὑπῆρχε μιὰ ἀναγκαῖα σχέση τῆς οὐσίας του μὲ τὴν ἐκφραστικὴν μορφήν καὶ τότε βέβαια ἡ κατάληξις ὅλης τῆς διανοητικῆς προσπάθειας τοῦ ἀναγνώστη δὲ θὰ μπορούσε νὰ ταν ἢ συγκίνηση. «Διανοητικὸς» θὰ εἶταν ὁ κάθε ἀναγνώστης ποὺ κάνει μὲν ὅλη τὴν προπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν γιὰ νὰ φτάσῃ εἰς τὴν συγκίνησην, ἀλλὰ λείπει ἀπὸ μέσα του ἡ ἰδιότυπη λειτουργία τοῦ πνεύματος ποὺ ἔχει γιὰ περιεχόμενον τὴν αἰσθητικὴν νόησιν. Δὲν ἔχει σημασίαν πῶς φτάνομε νὰ συγκινηθῶμε ἀπὸ ἕνα ποιητὴν, ἂν χρειάζεται μιὰ διανοητικὴν προεργασίαν ἢ ὄχι, ἀλλὰ σὲ τί συγκίνηση φτάνομε.

Τὰ κλασσικὰ ἔργα ποὺ χρειάζονται μιὰ τέτοια παρέμβασις, γι' αὐτὸ συγκινοῦν μόνον τοὺς λίγους καὶ ὅτους πολλοὺς—ἂν καὶ συνήθως ντρέπονται νὰ τ' ὁμολογήσουν—φαίνονται φτιαχτά, ψυχρὰ καὶ βαρετὰ. Ὅταν μάλιστα ἡ ἀπόστασις ποὺ γεννᾷ ὁ χρόνος ἢ καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ ἰδεολογικοῦ κόσμου ἢ ἀκόμα καὶ ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσας προστε-

θει στις άλλες δυσκολίες, ή νόηση σπανίζει όλο και περισσότερο. Ή διαφορά της γλώσσας προσθέτει, για την νόηση του Κάλβου, και άλλη μία δυσκολία, στη δυσκολία που υπάρχει από την «κατά λόγον» διαμόρφωση του έργου του.

Την όμορφιά του Κάλβου δε θα την αισθανθούμε αν δε μελετήσουμε την αλήθεια του ψυχολογικού είρμου κάθε ώδης, την ακρίβεια με την οποία ανταποκρίνεται το νόημα στη σειρά και την τάξη των έκφραστικών μέσων. Και τότε μόνο θα ζήσουμε τα νοήματα αυτά σαν αισθητικά γεγονότα και θα προχωρήσουμε από τον ξπαινο μονάχα για μερικές μεμονωμένες εικόνες ή στροφές στον ξπαινο, το μόνο που αξίζει, για την ολοκληρωμένη ένότητα κάθε ώδης. Για κάτι που δεν είναι τόσο εξαρτημένο από την εύνοια της στιγμής, αλλά οφείλεται σε μία μονιμώτερη αγάπη των θεών,

**

Ο Κάλβος ύμνει την ήθική Ιδέα. Για να μιλήσουμε με πιότερη ακρίβεια ύμνει τη φανέρωση της ωραιότητάς της.

Ακίνητη, από ψηλά κρίνει και όρίζει και ό κόσμος όργανώνεται από τό φώς της. Παίρνει τό νόημά του, και τό αισθητικό του νόημα άκόμα άπ' αυτήν. Ο κόσμος γίνεται ωραίος όταν και όπου τά φανερώματά της καρπίζουν. Άνδρεία, δικαιοσύνη, έλευθερία είναι τά φανερώματα της Ιδέας αυτής στην ποίηση του Κάλβου. Για νάσαι άνδρείος πρέπει νάσαι έλεύθερος· έλεύθερος από τό φόβο της ζωής και από τό φόβο του θανάτου. Και όπου ζούν οι έλεύθεροι και οι άνδρείοι εκεί βασιλεύει δικαιοσύνη. Και πάλι μόνο στης δικαιοσύνης τό βασίλειο γίνεται ή έλευθερία τροφή και πνοή του άνθρώπου.

Από τά τρία φανερώματα της ήθικής Ιδέας στον Κάλβο ή έλευθερία είναι τό καθολικώτερο και τό κυριώτερο. Κατά ένα μεγάλο μέτρο οι ψυχές των ατόμων και των λαών διαφέρουν από τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την Ιδέα της έλευθερίας. Στην έλληνική ποίηση τουτο τό νόημα είναι τό πρωταρχικό. Ή έλευθερία των Έλευθέρων Πολιορκημένων, ή έλευθερία του Γύφτου, ή έλευθερία του Άλαφροϊσκιωτου, ή έλευθερία του Κάλβου.

Ή ήθική Ιδέα, και μάλιστα τό κορυφωμά της, ή έλευθερία, άπαιτούν από την ήθική συνείδηση ένα δυναμικό στοιχείο, την άνδρεία. Τουτο τό στοιχείο πρό παντός φωτίζοντας ό Κάλβος άναγκαστικά ένσάρκωσε την ήθική του Ιδέα σε μιάν ήρωϊκή πράξη, στην Έπανάσταση του 21. Από τις είκοσι ώδες του Κάλβου, οι δεκαεννιά είναι άφιερωμένες στον Έθνικό άγώνα, σε πράξεις ήρωϊκές που γίνηκαν για να έδραιωθεί ή δικαιοσύνη και ή έλευθερία μέσα σ'ένα χώρο της Ιστορικής ζωής, που άκριβώς είταν από αιώνες ό τιμημένος φορέας, ό δουλευτής

και ό ένσάρκωτης αυτών των Ιδεών. Ή άρετή του Κάλβου είναι ή έλληνική άρετή. Και αυτή, όσο και αν έπεβλήθηκε και υιοθετήθηκε, μερικά τουλάχιστον, από άλλους λαούς, μένει πάντα ξεχώρη και άρμωσμένη στης έλληνικής γής τά γενήματα. Πάρτε τον Πετράρχη, τον Κορνείυ, τον Βινιύ, τον Πειγκύ, τον ποιητή του χριστιανικού ήρωϊσμοϋ, θα καταλάβετε την έλληνικότητα του ήθικού Ιδανικού του Κάλβου. Πάρτε ποιητές σαν τον Σίλερ ή τον Γκαίτε, που στάθηκαν κοντά στα έλληνικά Ιδανικά, και θα δήτε άκόμα τη διαφορά. Ή άρχαία Ιδέα της άρετης είναι, κατά κάποια κυρία της όψη, μιá στενά έθνική μας κληρονομία.

Ο Κάλβος είναι ό ποιητής της ήθικής Ιδέας καθώς διαπλάστηκε μέσα στο χώρο της Ιστορίας μας. Είναι σ' αυτή του την άποστολή μπορώ να πώ άποκλειστικά άφιερωμένος. Ο Σολωμός που είναι κι' αυτός της ίδιας Ιδέας Ιεροφάντης είναι πιό πλατός, είναι πιό κοντά στη μεταφυσική σφαίρα, όπου ή Ιδέα παρουσιάζεται στην καθολικότητά της. Ύστερεί όμως στο Σολωμό τό ήρωϊκό στοιχείο. Οι μαχητές του είναι πιό πολύ πνευματικοί ήρωες παρά έγκόσμοιοι στρατιώτες. Δεν είναι ήρωϊκοί από άνδρεία άλλά από την υπερνίκηση, με τό πνεϋμα, του θανάτου και κάθε άλλου πειρασμοϋ. Είναι λιγώτερο έλληνες ήρωες και περισσότερο κάτοικοι του αιώνιου και του καθολικού.

Με αυτό δεν πρέπει να νομισθει πως στον Κάλβο ή Ιδέα, μάλιστα ή Ιδέα της έλευθερίας, όπου άνδρεία και δικαιοσύνη διασταυρώνονται, καταντάει ένα Ιστορικό πολιτικοκοινωνικό αίτημα. Θα έλειπε τότε κάθε μεγαλειό από την Ιδέα αυτή και θα καταστρέφονταν και ή ποίηση που θα την κλειούσε. Ή Ιδέα της έλευθερίας στον Κάλβο έκφράζεται βέβαια από ένα σύμβολο συνθεμένο με Ιστορικά στοιχεία, άλλά δε σταματάει εκεί και ούτε πηγάζει άπ' εκεί. Έχει πηγή της ένα λόγο που υπερβαίνει τά συγκεκριμένα Ιστορικά γεγονότα, τό λόγο ότι χάνεται ό άνθρωπος, ή ευγένεια και ή μεγαλοσύνη του, ή ωραιότητα της ήθικής του προσωπικότητας, ή υπόστασή της, χωρίς την έλευθερία, την έλευθερία όχι μόνο από τους κατακτητές, άλλά και από τό θάνατο και από τη διχόνοια και από την πνευματική δουλεία, άπ' ό,τι σκλαβώνει τη δύναμη του άνθρώπου.

Ο Κάλβος «οίκοδομεί» τη συγκίνησή του μέσα στον αυστηρά λογικά συγκρατημένο ρυθμό που ταιριάζει στην ήθική Ιδέα, έτσι όρισμένη από άνδρεία και έλευθερία έλληνική. Από αυτή τη συζυγία ή ήθική άρετή άποχτά την συγκεκριμένη της αισθητική ποιότητα. Και ή ποιότητα αυτή είναι άχώριστη από τον άέρα ύψους, μεγαλείου και ευγένειας, που τον ξεχωρίζει άνάμεσα σε όλους τους ποιητές μας. Ο Κάλβος δεν μας δίνει τόσο ωραιότητα με τη στενή σημασία αυτής της λέξης, όσο ύψος. Τό ύψος είναι ή ειδικώτερη ωραιότητα της ήθικής Ιδέας.

**

“Όσο όμως και αν ο Κάλβος παρουσιάζεται έτοιμος άδολος ύμνητης της Ιδέας, μάλιστα της ήθικης Ιδέας, δεν παύει να κρατάει τόν βαθύ δεσμό που πρέπει να ένώνει και τόν πιδ Ιδεοκρατούμενο ποιητή με τήν ύλη.

“Η τέχνη, είχα πεί άλλοτε, είναι ή μόνη ιδέα που δεν άντέχει στον ύπερουράνιο τόπο αλλά ζεί μονάχα στη γή. Χρειάζεται τή μυρωδιά της και τή βάρος της. Μπορεί να είσαι μακριά από κάθε μεταφυσικό νόημα, στο χώμα κοντά και νασαι μεγάλος ποιητής. “Όσο όμως άνεβαίνεις πρds τόν ουράνιο, τόσο κινδυνεύεις να φτάσεις στο όριο όπου ή έλλειψη έπαφής σου με τή γή σε βγάξει έξω από τόν περίβολο της τέχνης.

“Ο Κάλβος αυτό τή όριο δεν τή πέρασε. “Όσο και αν είναι ποιητής της Ιδέας, έμεινε όμως όσο έπρεπε κοντά στη φύση και στον άνθρωπο.

“Η φύση είναι από τή ύλικά στοιχεία αυτό που δεν μπορεί να χωριστεί από τήν ύπόσταση της ποίησης. Τά δείγματα αυτού του δεσμού του Κάλβου με τή φύση, τά βρίσκουμε πρώτα-πρώτα στο ύμνημα της παιτρίδας του της Ζάκυνθος. Είναι τή ύμνημα της φυσικής της χάρις, που χωρίς να ξεγλυστράει πρds ύποκειμενικές νοσταλγικές όμολογίες, στην απλή του αντικειμενικότητα, δονείται, από μιά άμεσα αισθητή συγκίνηση. Πολλοί θά σταματούν ίσως στη χρησιμοποίηση των συμβατικών σχημάτων της αρχαίας μυθολογίας που γίνεται σ' αυτό τόν ύμνο, όπως και άλλοι στον Κάλβο. Τά συμβατικά όμως αυτά σχήματα δεν κάνουν διόλου κάποιον συμβατικό ποιητικό στην ούσία. Ούτε οι λατίνοι, ούτε οι γάλλοι ποιητές παύουν να είναι γνήσιοι γιατί έπικαλούνται τις Μούσες και τούς αρχαίους θεούς, χωρίς να ύπάρχει μιά ούσιαστική πιά σχέση με όλα αυτά τά έμβλήματα, όπως ύπήρχε στους αρχαίους έλληνες. “Η ποιητική ούσία βρίσκεται πολύ βαθύτερα από αυτές τις έπιφανειακές διαμορφώσεις της έκφρασης. “Όσοι θέλουν να κρίνουν με γνώση ποιήματα πρέπει να ξέρουν να μην έπηρεάζονται από της κάθε έποχής τούς συμβατικούς τρόπους. Πίσω απ' αυτούς ύπάρχει ή δεν ύπάρχει ή ούσία. “Ο Κάλβος βρήκε μέσα του και μās ξανάδωσε με τήν είκόνα και τή ρυθμό τήν άγάπη του νησιού του και τή νόηση της όμορφιάς του. Δεν μπορώ να πώ πως βλέπω τή Ζάκυνθο, αλλά «οι ίόνιοι ζέφυροι» μου φέρνουν «μουσικές φωνές», καντάδες από τις βαρκούλες—κι ως τις λέει θαλάσσια ξύλα—γύρω-γύρω στο γιαλό, άρώματα από τή στήθος των «λαμπρών παρθένων της Ζακύνθου» που βγήκανε να τις άκούσουν και πρds παντός τήν εύωδία από τά περιβόλια «Πλουτίζει τή πέλαγος από τήν μυρωδιά των χρυσών κίτρων». Εύλογημένος τόπος. Τά «δάκρυα της νυκτός» μετουσιώνονται σε κρίνους. Και αν τή χιόνι

έρχεται που και που, γλήγορα φεύγει· «δεν έμάρανε ποτέ ή θερμός Κύων τά σμάραγδά του».

Είναι φυσικό να μην τραγουδάει συχνά τή φύση έτσι άποκλειστικά και άμεσα ένας ποιητής της ήθικης Ιδέας. “Ο άνθρωπος και ή Ιστορία του τού είναι θέματα πιδ κοντινά. Τό τραγουδι του νησιού είναι μιά έξαιρέση στον Κάλβο. “Η φύση, που ποτέ δεν μπορεί να λείψει, παρουσιάζεται πιδ συχνά σαν παραβολή, κατά τόν κλασσικό τύπο, σά μέσο βοηθητικό αισθητοποίησης της νοητής ούσίας. Είναι όμως άδιάφορο αυτό. “Αρκεί, όπου παρουσιάζεται, να έχει αισθητική άκτινοβολία. “Ο Κάλβος έζησε και τή φύση· και έχει συλλέξει μέσα του πολλούς θησαυρούς της. “Έχει σαν ποιητής τή φρεσκάδα της ματιάς του παιδιού. Και έπειδή ή, τι λέει δεν είναι δεύτερο χέρι αλλά κάτι βιωμένο, γι' αυτό έχει και τόση άκρίβεια ή έντύπωσή του.

Πρέπει να χεις ζήσει τήν χαραυγή για να πεις «πως τ' άστρα άχνίζουν και λευκαίνουνται οι καθαροί αιθέριοι κάμποι». Πρέπει να χεις περάσει δάσος, τήν ώρα που τή δέρνει ή άνεμος, σπρώχνοντας τά σύννεφα, για να χεις άκούσει «ξερά τά φύλλα να φεύγουν στον άέρα» και να χεις αισθανθεί ώρες - ώρες τή δειλινό φύσημα μέσα στα δένδρα «σά θρήνο ανθρώπου». Πρέπει να είσαι άξιος να ζήσεις και μέσα σου μιά φουρτούνα για να πεις πως άκουσες «σχισμένο τόν άνεμο από τά κατάρτια να σφυρίζει».

“Εκείνο όμως που πρds παντός χαρακτηρίζει τή στάση του Κάλβου πρds τή φύση αλλά και στην Ιστορία είναι πάντα ή πανοραμική του δράση. Και ένω βλέπει μεγάλα και πλατιά, ένω στέκει σε γενικότητες της φύσης, που δεν έχουν χρονικό και χωρικό προσδιορισμό, δέ χάνει ποτέ τήν άμεσότητα και τήν άκρίβεια της θέας του συγκεκριμένου. Σε μιά από τις εύτυχημένες του στιγμές, στην περιγραφή της νύχτας και ύστερα της άνατολής στον «Ωκεανό» κατορθώνεται ένας σπάνιος συνδυασμός πραγματισμού και μεγαλωσύνης, άκρίβειας και φαντασίας.

Και εις τήν σκοτιάν βαθειάν,
Εις τή άπέραντον διάστημα,
Τά φως σιγαλέα
Κινώνται των άστέρων,
Λελυπημένα.

Σιγαλέα και λελυπημένα, και ή τόνος και ή τάξη των λέξεων και ή ρυθμός, ύψώνουν αυτούς τούς καιρίους και τόσο βαθιά αισθητούς χαρακτηρισμούς των άστρων, όπως τά ζούμε μέσα στις ξάστερες νύχτες του “Ιουνίου. “Ο Κάλβος κάποτε για να κάνει πιδ αισθητή τήν ίδια τή φύση τήν παραβάλλει με ψυχικές καταστάσεις, μιά τεχνοτροπία συνηθισμένη ιδιαίτερα στο Shelley. “Ετσι ή ναύτης που βλέπει, στο ήλιοβασιλέμα, φεύγοντας, τήν παραλία, τή βλέπει «ως πρόσωπον νέας όρφανής παρθένου, ύγρον ύπό τή σύμφων τής δυστυχίας». “Ετσι κ' έδω

τά αστέρια ζωντανεύουν μέσα μας με το χαρακτηρισμό «λελυπημένα».

Και ύστερα, άλλη εξίσαια στροφή, όπου η φύση γίνεται ψυχή και μαζί μένει απέραντη σε έκταση και όπου αισθανόμαστε την ανατολή όχι πια έξωθ'ε μας αλλά από μέσα να ανεβαίνει σ'α θαύμα :

Τά μυρισμένα χαίλα
Της ημέρας φιλοδοί
Τό αναπαιυμένον μέτωπον
Της οικουμένης.

Αν για μερικούς μεγάλους στίχους γίνεται κανείς μεγάλος ποιητής, ο Κάλβος θάπρεπε γι' αυτούς τους στίχους να θεωρηθεί μεγάλος. Αλλά δε μη χανόμαστε στα επί μέρους. Το σπουδαιότερο είναι η γενική κ'ατοψη της νύχτας και της ανατολής. Στέκει σε μι'α πανύψηλη κορυφή ο ποιητής. Ο δρίζοντάς του είναι η οικουμένη. Κάτω από τ'α πόδια του «η θάλασσα κοιμάται και τ'α βουνά και ο θόρυβος παύει των ζώντων». Μ'α ξαφνικά ξεπετιέται ο ήλιος.

Αλλά των μακαρίων
Σταύλων Ιδοῦ τ'α ήφα
Κάγκελλα ή Ώραι ανοίγουσιν,
Ιδοῦ τ'α άκάμαντα άλογα
Του Ήλιου έκβαίνουσιν.

Χρυσά, φλογώδη, κάουσι
Τους δρόμους του άέρος
Τ'α άμιλλητήρια πέταλα,
Τους ούρανοῦς φωτίζουσι
Λάμπουσαι ή χαίται.

* *

Έτσι έδω πάλι έμφανίζεται ο μυθολογικός όπλισμός, οι συμβατικές, όπως άκριτα μπορεί να πουμε, εικόνες. Η ωραιότητα όμως καταργεί τη συμβατικότητα. Έδω οι στίχοι άστράφτου, τό ρυθμό τους τό χτυποῦν τ'α «άμιλλητήρια πέταλα των άλόγων του θεου, χρυσά, φλογώδη». Και δια μι'ας άποσκεπάζεται η οικουμένη όλόκληρη και όχι μονάχα της φύσης ή ζωή αλλά και η ευγένεια των ανθρώπινων έργων. Η έκταση της θέας του και η λαμπρότητα με την όποια την περιχύνει είναι τό μεγάλο του χάρισμα: ο δρίζοντας, πού έκτείνεται πέρα από χωρο και χρόνο, χωρίς να χάνεται του συγκεκριμένου ή αισθητική δύναμη.

* *

Η φύση όμως δεν παρουσιάζεται μόνο ως πλαστική μορφή στον Κάλβο, αλλά π'ο πέρα και ως φανέρωση ενός τραγικού ήθικου μεγαλείου. Για έναν ποιητή της ιδέας τουτός ο τρόπος να άγγίζεται η φύση είναι ο π'ο σύμφυτος με την ιδιοτυπία του. Όποιος από την ήθικην ιδέα οδηγείται προς τη φύση καταλήγει σε κάποιον ανθρωπομορφισμό. Για να ένσαρκωθεί η ήθικη ιδέα γίνεται η ψυχή φύση. Λίγο ή πολύ πάντα μυθολογούμε τη φύση όταν τη μεταφέρομε στην τέχνη.

Αλλά βέβαια έδω στο επίπεδο του ήθικου τραγικού μεγαλείου της φύσης, η διείδυση του ψυχικού στο φυσικό είναι π'ο βαθιά και π'ο έντονη.

Τόν κίνδυνο η φύση να ψευτιστεί και να γίνει ένα σκηνικό μπ'ος στο όποιο ξετυλίγεται τό ήθικό δράμα, τόν κίνδυνο να μη δεθεί φύση και ψυχή, ο Κάλβος κατά κανόνα, τόν υπερνίκησε.

Τ'α «ίλαρά άκρογιαλία του Αιγαίου» π'ος μονομι'ας τ'α σκεπάζει η σκοτεινιά του τραγικού άγώνα. Κάτι τόσο άλλοιότιμο σημαίνουν έτσι ένωμένα με την ανθρώπινη μοίρα, τόσο πένθιμο και μεγάλο. «Τό γαλάζιο διάστημα των άέρων τό θλίβει ο καπνός» π'ο έκασε σπίτια και γυναικόπαιδα. Τ'α κύματα μοιρολογούν σαν νάβγαине η φωνή τους από «αύλον λελυπημένοι»,

Ός μέσα εις τ'α πολύδενδρα
Δάση τό βράδυ εισπνέει
Τό τεθλιυμένον φύσημα
Μεσημβρινόν και φαίνεται
Θρήνος ανθρώπων

Και λίγο παραπέρα, όπου είταν τόσο ήμερη και ευτυχισμένη η άκρογιαλία, τώρα

«...άχαλίνωτα
Μέσα εις τ'α άμπέλια τρέχουσι
Τ' άλογα, και εις την ράχην τους
Τό πνεῦμα των άνέμων
Κάθεται μόνον.

Εις τόν αιγιαλόν
Από τ'α ούράνια σύγνεφα
Αφόβως κατεβαίνουσι
Κραυγάζοντες οι γλάροι
Και τ'α γεράκια.

Βαθιά εις την άμμον βλέπω
Χαραγμένα πατήματα
Ζώντων παιδιών και ανθρώπων.
Όμως π'ο είναι οι άνθρωποι,
Π'οῦ τ'α παιδία ;

Αφήνω τ'α «ούράνια σύγνεφα», αφήνω άν τ'α γεράκια σμίγουν με τους γλάρους στους γιαλούς και άν ίκανοποιεί η αντιδιαστολή παιδιών και ανθρώπων. Δεν μπορώ να μη δω π'ος έδω η φύση γίνεται ψυχή, τραγική ψυχή, π'ος η ψυχή της καταστροφής περνάει έντός της. Π'ο παντός η π'ρωτη εικόνα των άφηνιασμένων άλόγων π'οῦ τ'α καρβαλάν μόνο οι άνεμοι με την εστοχία και την έξοχην ύποβλητικότητα της θ'α άρκοῦσε ίσως: ξυπνάει έντός μου έναν κόσμο, με έλάχιστα υλικά μέσα: μι'α άπόλυτα συγκεκριμένη έποχή σε μι'α άπόλυτα συγκεκριμένη φύση. Αν τ'α «ούράνια σύγνεφα» είναι μι'α κοινή περιττολογία, «τό πνεῦμα των άνέμων» είναι μι'α ευτυχισμένη περιττολογία, γιατί έδω μ'ας ένδιαφέρει άν κάτι είναι περιττόλογο αισθητικά όχι λογικά. Η στροφή τούτη σχηματίζει μόνη της ένα έξοχο άνάλυφο του 21.

Έξίσου όμως χαρακτηριστική μοῦ φαίνεται η εικόνα του φεγγαροφωτισμένου Αιγαίου τόν καιρό της δουλείας.

Η τρίμορφος Έκάτη
Έθεώρει τ'α πλοία
Εις του Αιγαίου τους κόλπους
Λάμνοντα άδόξως, φεύγοντα
Διασκορπισμένα.

Ἡ Ἐκάτη ἐμένα δὲ μ' ἐνοχλεῖ γιὰ τὸ φεγγάρι πρόκειται· τὸ ξέρω καὶ τὸ αἰσθάνομαι. Πόσο δμως λιτοί, ἐπιγραμματικοὶ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι. Πόσα δὲ λέει καὶ δὲν ὑποδηλώνει ἢ ἠθικὴ ποιότητα, ἢ ψυχικὴ ἀτμόσφαιρα ποῦ ἀποχτᾶ ὁ πλοῦς ἐδῶ καὶ ἡ κωπηλασία.

Καὶ ὕστερα ὡς ἀντίθεση ἀμέσως στὴ πένθιμη εἰκόνα, ἡ χαρὰ τῆς ἀπολυτρωμένης θάλασσας.

Ἐλευθερία σπικάνεται
 Ἄκουε τῶν πλεόντων
 Τὰ εἶα μάλα
 Σχισμένη ἀπὸ μυρίας
 Πρώρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα.
 Τὰ πτερωμένα ἀβράχια
 Ἐλευθερὰ ἐξαπλώνονται
 Εἰς τὸν ἄερα.

Καὶ ἀκολουθοῦν τρεῖς παραβολές ἢ μιὰ γιὰ νὰ δείξει τὸ χαρμόσυνο σμήνος τῶν πλοίων ποῦ πρὶν εἶταν «διασκορπισμένα», ἢ ἄλλη τῇ δύναμη τοῦ μένους τῶν ἐκεῖ ποῦ πρὶν ἐπλεαν τῇ νύχτα φοβισμένα, ἢ τρίτη τῇ ἀνδρεία, τῇ ὑπερηφάνειᾳ καὶ τῇ ἐπαρσῇ τῶν ναυτῶν, ποῦ ἀπὸ τῆ δικῆ τους ἰαχὴ τῶν νωμένοι καταφρονοῦν τὶς βροντές. Θὰ μᾶς δοθεῖ πὶὸ πέρα ἀφορμὴ νὰ τονίσουμε τὴν ψυχολογικὴ τάξη τῶν εἰκόνων στὸν Κάλβο. Ἐδῶ τὸ ὕψος τῆς θέας τοῦ μελετοῦμε.

***

Σ' αὐτῇ τῇ βαθμίδα ὅπου μπαίνει ἡ φύση στὴν ποίηση ὡς φανέρωση ἑνὸς ἠθικοῦ μεγαλείου εἶναι αὐτονόητο νὰ δένεται ἡ φύση μὲ τὴν πράξη τοῦ ἀνθρώπου καὶ σιγὰ σιγὰ νὰ παίρνει στὸν Κάλβο ἡ πράξη τὰ πρωτεῖα. Μὲ τὴν πράξη δμως εἶναι φυσικὸ νὰ μπαίνουν ἐπικά καὶ δραματικὰ στοιχεῖα στὸ ποίημα. Τὸ ὕμνητικὸ στοιχεῖο ἐδῶ προσλαμβάνει τὸν εἰδικώτερο τρόπο ποῦ εἶναι πὶὸ συγγενικὸς μὲ τὴν ἐξαρσῇ τῆς πράξης, τοῦ ἀγῶνα, τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Στὴν Ὁδὴ «Εἰς Σούλι» τέτοιος εἶναι ὁ κυρίαρχος τόνος. Καὶ ὁ τρόπος ἀντίστοιχα τῆς παρουσίας τοῦ θέματος φτάνει ἐδῶ νὰ γίνεται ἔντονα ἐπικός.

Ὁ ποιητὴς ἀπὸ ἓνα ὕψωμα βλέπει τοὺς πολεμιστὲς μὲ τὰ γιορτινὰ τους σειρὰ νὰ κατεβαίνουν τὶς ράχες τραγουδώντας τὴν παλληκαριά. Ρωτᾶει ἕνανε, ποῦ πάει· καὶ αὐτὸς τὸν καλεῖ νὰ τοὺς ἀκολουθήσει.

Ὁ δρόμος γλήγορος. Βράχια, δέντρα φεύγουν πίσω του. Κατὰ τὸ δεῖλι φτάνει στὸ κρυμμένο λημέρι τῶν ἐλλήνων. Ἀντίκρου τοῦ ἐχτροῦ τὸ στρατόπεδο. Νυχτώνει. Οἱ ἐχτροί, γεμάτοι ἐπαρσῇ ἀκόμα, γιορτάζουν τὴ δύναμή τους. Δὲν ξέρουν τί κρύβεται λίγα μέτρα πὶὸ πέρα.

... Εἰς τὸ στρατόπεδον
 Τῶν βαρβάρων ἀκούεις
 Κραυγὰς, τόμπανα, κτύπους.
 Ὅμως ἄτρεμα ὁ θάνατος
 Στέκων τοὺς βλέπει.

Εἶναι ἡ σκοτεινὴ ὥρα ποῦ θὰ ξεπολυθεῖ ἡ ἐπίθεση. Ὁ ποιητὴς ἐδῶ σταματᾶ τὸν

ἀφηγηματικὸ τοῦ τρόπο καὶ κάνει μιὰν ἐκκλήση στὴ Νύχτα.

Μητέρα φρονημάτων
 Ὑψηλῶν, συνεργε
 Ψυχῶν τολμηροτάτων.
 Νύχτα οὐρανία καὶ σύγχρονη
 Δικαιοσύνης.

Ἄς βοηθήσει ἡ βαθεῖα νύχτα τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα! Μετὰ τοῦτη τὴν ἐκκλήση ξεναγουρίζει πάλι στὸν ἀφηγηματικὸ τόνο. Ὁ ποιητὴς μὲς' στὸ σκοτάδι τίποτα δὲ βλέπει | Μονάχα ἀκούει ξερούς κρότους σπαθῶν καὶ μαζί ἀνακατωμένες τὶς φωνές τῶν νικητῶν καὶ τῶν νικημένων, Μὴ βλέποντας, ἀγωνιᾷ γιὰ τὴν ἐκβασῆ καὶ στέκει πάλι καὶ παρακαλεῖ τὸν οὐρανὸ γιὰ τὴ νίκη.

Ὑστερα γλυκοχαράζει, «τᾶστρα ἀχνίζουσι, καὶ οἱ καθαροὶ λευκαίνονται αἰθέριοι κάμποι». Καὶ τότε βλέπει νὰ ἀνεβαίνουν πομπές ψυχῶν πρὸς τὸν οὐρανὸ, λιγστοὶ καὶ εὐλογημένοι, οἱ Ἕλληνες. Ὁ ποιητὴς κατανυκτικὰ προσκυνᾷ τὸ πέρασμά τους. Ὁλόκληρη ἡ ἐκδίπλωση τοῦ θέματος εἶναι, καθὼς βλέπομε, χαρακτηριστικὰ ἐπική. Εἶναι μάλιστα ὑποδειγματικὴ ἡ ἱκανότητα τοῦ ποιητῆ νὰ ξεχωρίσει τὰ καίρια σημεῖα τῆς πράξης, νὰ τὰ διαρθρώσει, νὰ τὰ ζωντανέψει μὲ ἐλάχιστες γραμμές, νὰ τὰ δυναμώσει καὶ ἀπὸ μόνη τὴν τάξη ποῦ ἔχουν ἀναμεταξύ τους, ἔτσι ποῦ τὸ ἓνα νὰ εἶναι ἢ φυσικὴ καὶ ἀπαραίτητη ἐτοιμασία τοῦ ἄλλου. Ὁ Κάλβος ἔχει ἐκεῖνο ποῦ στὶς εἰκαστικές τέχνες λέγεται κοινὰ σύνθεση.

Ἡ σύνθεσή του δὲν εἶναι φτιαχτή· ἔχει ψυχολογικὴ ἀναγκαιότητα, ἔχει γενικώτερα αἰσθητικὴ ἀλήθεια. Δὲν εἶναι ἀνάγκη πάντα νὰ ζήσεις ἐξωτερικὰ τέτοια γεγονότα γιὰ νὰ μὴ ποτε νὰ δημιουργήσεις ποιητικὰ τὴν ἀλήθειά τους. Μπορεῖ καὶ μόνο μέσα σου νὰ τάχεις ζήσει, βοηθημένος ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἀκρίβεια τῆς φαντασίας σου. Ὁ ποιητὴς τῶν Ἐλευθερῶν Πολιορκημένων πόλεμο δὲ γνώρισε καὶ δμως μὲ πόσο βαθεῖαν ἀλήθεια τὸν δημιουργεῖ. Γιατὶ ἀρκοῦνε στὸ πνεῦμα νύξεις ἀπὸ τὰ πράγματα γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ δράμα καὶ τὴ βίωση ἀκόμα. Καὶ ὁ Κάλβος πόλεμο δὲν ἔκανε. Εἶναι δμως ὀλοκληρωμένη στὴ φαντασία του ἡ εἰκόνα τῆς μάχης. Παράδειγμα ἡ νυκτερινὴ τοῦτη ἐπίθεση τοῦ Μπότσαρη.

Ἐπικά στοιχεῖα βρίσκονται παντοῦ σκόρπια στὸν Κάλβο. Ἔτσι στὰ «Ἠφαίστεια» ἐπική πρό παντὸς εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς ναυμαχίας. Ἀρχίζει ἡ σύγκρουση μὲ τὶς δυὸ «κατάμαυρες πρῶρες» ποῦ ἐμφανίζονται στὸν ὀρίζοντα. Τῶν ἐχτρῶν τὸ γλεντοκόπημα ἀμέσως παύει κι' ἀκούγεται μόνο ὁ θόρυβος τῆς θάλασσας καὶ τοῦ ἀνέμου. Ὑστερα ἀρχίζει ἡ ἐπίθεση, οἱ κραυγές, ἡ σύγχυση μέσα στὰ πανιά ποῦ ἀνεβοκατεβαίνουν. «Στενόν, στενόν τὸ πέλαγος ὁ τρόμος κάμνει». Τὰ καράβια συντρίβονται τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο. Ἡ περιγραφή τελειώνει πάλι μὲ τὶς δυὸ «κατάμαυρες θαυμάσιες πρῶρες» ποῦ «σπασμένες» καὶ νικηφόρες χάνονται στὸν ὀρίζοντα.